

Рената Самотий

УКРАЇНСЬКЕ СТУДЕНТСЬКЕ ТОВАРИСТВО «ОСНОВА»
І ЙОГО РОЛЬ У ВИДАВНИЧІЙ СПРАВІ УКРАЇНИ
ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ ст.

In the article there is information about general review, the history of rising and typological aspects of development publishing activities of Politechnic society «Osnova» and its members. Worth mentioning is the heritage of the Ukrainian students Society «Osnova» in the specific branch of publication such as postcards.

Видавничі традиції громадських організацій Політехнічної школи (Львівська політехніка) було закладено ще в середині ХІХ ст. У статті розглядається перший етап видавничої діяльності українського студентського товариства «Основа», яке діяло у цьому навчальному закладі.

Вивченням історії видавничих досягнень молодіжних організацій займалися багато дослідників. Однак більшість публікацій висвітлює проблеми студентської і молодіжної періодики. Це — друковані праці А. Животка, О. Росула, В. Слінчука [1]; з доповідями на конференціях виступили І. Вдовичин, Н. Остапенко, В. Благий [2]; проблеми молодіжної преси присвячено дисертацію М. Недопитанського [3]. Молодіжний видавничий рух, зокрема галицького студентства, відображено у наукових роботах польських дослідників Є. Яровецького, М. Печонки, А. Пільха [4]. Історичну оцінку діяльності студентського товариства Львівської політехніки дає у своїй монографії Р. Ковалюк [5].

У нашому дослідженні ми поставили за мету зробити наголос на видавничій діяльності, яка велася у конкретному навчальному закладі.

Зважаючи на недостатній стан вивчення проблеми, актуальність роботи полягає у спробі ввести у науковий обіг розрізнені та малодосліджені факти, пов'язані з видавничим досвідом молодіжної громадської організації.

Основними завданнями дослідження були:

- реконструкція становлення видавничої діяльності студентської громади;
- характеристика видів друкованої продукції;
- визначення ролі і місця окремих членів товариства у розвитку пресовидання Галичини першої третини ХХ ст.

1897 р. у Політехнічній школі було засновано українське студентське товариство «Основа», яке сприяло консолідації студентів-українців в умовах зростаючої полонізації навчального закладу. Свою назву товариство запозичило з журналу «Основа», що видавався у 1861—1862 рр. у Петербурзі і ставив перед собою завдання — обґрунтувати права українського народу на вільний і всебічний розвиток. Студенти-політехніки організувалися, щоби втілити в життя ідеї цього видання.

Першим головою товариства був Володимир Дидинський, згодом його очолювали Теофіл Мелень, Павло Дурбак, Павло Волосенко та ін. Організація, створена насамперед для взаємодопомоги студентів-політехніків, мала також науково-організаційний та культурно-освітній характер. У товаристві постійно діяло декілька комісій, зокрема видавничі. Воно займалося посередництвом у працевлаштуванні, організації практик під час канікул, підтримувало наукові відрядження. У доробку «Основи» — і благодійницькі акції. Важливою ділянкою роботи організації була видавничі діяльність.

На зламі ХІХ і ХХ ст., у період посилення національно-патріотичних рухів українського студентства, засобом впливу на громадську думку було видавання студентських і молодіжних часописів. Студенти-політехніки, члени товариства, не стояли осторонь цих процесів, а брали активну участь у видавничій роботі не тільки в рамках товариства, за посередництвом молодіжно-патріотичної преси вони залучалися до громадського життя Галичини.

Неоціненним внеском у становлення і розвиток української молодіжної періодики стала авторська і редакторська робота громадських діячів і студентів-активістів. Одним з ініціаторів і засновників українського студентського товариства «Основа» був Я. Стефанович. Сповідуючи ідею самостійної української держави, він прилучився до створення і видавання часопису «Молода Україна» як активний діяч ідейної організації української молоді з цією ж назвою. У першому річнику (1900) виступав як член редколегії, ведучи адміністрацію, та як видавець.

Напередодні Першої світової війни різко загострилася міжнародна політична ситуація. Українське студентство Політехніки відреагувало популяризацією ідей самостійної України і залучилося до видавання молодіжної преси. 3 лютого 1913 р було зареєстровано орган української молоді — часопис «Відгуки». Видавцем і відповідальним редактором став Дмитро Басараб — студент Політехнічної школи. В адміністрації і редакції часопису співпрацював ще один активний член товариства — Омелян Кучерішка.

Редакція журналу запропонувала читачам видавничу програму, в якій зазначалося, що публікації мають стати ідейним підґрунтям, на основі якого формуватимуться погляди на незалежність України, висвітлюватимуться усі прояви молодіжного життя не тільки української молоді, а й польської та російської.

Редакцією передбачалося друкувати статті суспільно-політичного змісту, молодіжної проблематики, з питань військового і фізичного виховання, планувалося відкрити рубрики новин з усіх молодіжних організацій, пригодницької белетристики, огляду книжково-журнальних новинок та хроніки подій [6].

Варто відзначити внесок у розвиток національної преси студентського і пластового діяча, зв'язкового куреня «Лісові Чорти», асистента Української (таємної) політехніки Андрія Охримовича. Протягом 1923—1924 рр. він був також членом редколегії пластового часопису «Молоде життя». Одночасно виступав автором публікацій у журналі під псевдонімом О. Топорець (О. Т-ець).

Іншим видом видавничої діяльності членів товариства «Основа» стала робота з випуску аркушевих образотворчих видань. Серед напрямів громадської діяльності «Основи» чільне місце займав збір коштів для «Рідної Школи». З цією метою члени товариства видавали і розповсюджували серед українського населення великодні і різдвяні поштові листівки. Різдвяні вітальні листівки «Основи» були благодійними, про це свідчать написи на кожній з них: «Наклад тов. укр. студ. політ. «Основа» і «93% доходу на «Рідну Школу».

До нас дійшли поштові картки, видані товариством на початку ХХ ст. Найбільш ранні (погашений штемпель від серпня 1908 р.) із згадуваних образотворчих видань, які зберігаються у приватних колекціях, — три види кольорових поштівків: «Церков св. Юра у Львові», «Волоська церков у Львові», «Пам'ятник Маркіяну Шашкевичу» [7].

Одним із перших аркушевих видань «Основи» (1910-ті рр.) є чорно-біла картка «Веселих свят» із зображенням різьбленого підсвічника-трійника із запаленими свічками. Автором малюнка був Гнат Колцуняк, його підпис можна прочитати у правому нижньому кутку композиції. На адресному боці картки є напис: «Накладом Товариства укр. студ. політ. «Основа» [8].

В українському мистецтві 1910-х рр. вдало поєднувалися іконографічні традиції та актуальний тогочасний лозунг, і цей синтез, зазначала тогочасна галицька преса, мав певне «агітаційне» навантаження [9]. Сюжет на порцеляні «Христос Воскрес! Воскресе й Україна!» Г. Колцуняка було перенесено на поштову картку. Одночасно з ще однією поштівкою «Основа» випустила три великодні листівки «Взори писанок» за оригіналами О. Недільського.

Товариство налагодило тісну співпрацю з Оленою Кульчицькою. За творами художниці, намальованими наприкінці ХІХ ст., у 1911 р. воно видало 11 видів поштових карток у шести серіях: «Пам'яті Шашкевича» (436 пр.), «Вид Львова» (7390 пр.), «Свято Різдва» (587 пр.), «Свято Великодня» (120 пр.), «Узори писанок» (5466 пр.), «Бюст Шевченка» (702 пр.) [10]. Українські вітальні листівки циклу «Різдво Христове» («Ангели співають», «Вефлеємська зірка», «Колядники») продемонстрували належні художній та виховній рівні.

1912 р. видавнича комісія товариства випустила три накладу по три тисячі карток за оригіналами творів О. Кульчицької. Розповсюдження понад 5 тисяч листівок дозволило товариству одержати значну матеріальну підмогу [11].

Підтримуючи ідейні рухи прогресивної інтелігенції на зламі століть, одним із першочергових завдань товариство визначало орієнтацію української молоді на навчання з огляду на те, що існувала велика потреба в національних кадрах у технічних галузях. 1908 р. «Основа» звернулася до випускників гімназій із закликом записуватися на навчання. У травні 1908 р. накладом голови товариства Я. Ганкевича виходить «Відозва до Товаришів-гімназистів абітурієнтів» обсягом два аркуші [12]. Випуск цього звернення був важливою справою, оскільки у ньому йшлося про доцільність отримання вищої технічної освіти, розповідалося про дефіцитні спеціальності, можливості і перспективи продовжувати освіту за кордоном, зверталася увага на переваги окремих факультетів і спеціальностей. У відозві оголошувалося про відкриття безоплатних підготовчих курсів, які організувало товариство «Основа». Особливу увагу зверталася на «допомогові» організації та фонди, які діяли в Політехніці.

У 1913 р. було відзначено 15-річчя заснування товариства «Основа». Одним із найбільших досягнень у роботі організації за цей період визначалася видавнича діяльність, спрямована на популяризацію національного мистецтва [13]. Важливою акцією на урочистостях стало створення «Українського політехнічного товариства».

З початком Першої світової війни Львів стає ареною бойових дій, а у видавничій діяльності товариства «Основа» починається тривала перерва. Воно відновило свою роботу в квітні 1921 р., коли відбулися загальні збори українських студентів Політехніки. Багато з них були дискриміновані рішенням польської влади, яка давала дозвіл на продовження навчання лише тим, хто був польським громадянином та служив у польській армії. У постанові головної ради Українського студентського союзу прозвучав заклик бойкотувати навчання у Львівській політехніці. На конспіративному зібранні товариства було створено декілька комісій, зокрема видавничу. У лютому 1922 р., у період боротьби за Українську політехніку, на зборах серед інших постало питання про необхідність підготовки і видавання технічних «скриптів» — конспектів лекцій. Під час дискусії визрівали навіть плани випуску «студентсько-технічного часопису» (в умовах конспірації та переслідувань вони залишилися нездійсненими) [14].

Як свідчать архівні дані [15], у березні 1922 р. видавнича комісія підготувала до випуску конспекти лекцій з багатьох предметів, що читалися в Українській (таємній) політехніці, а видано один аркуш «скриптів» з математики та декілька — з фізики.

Польська поліція заборонила діяльність товариства «Основа» у січні 1924 р., оскільки члени товариства не були студентами легальної Львівської політехніки. Для продовження роботи було вирішено створити кооперативну організацію з цією ж назвою. Перші збори новоствореного об'єднання відбулися лише у грудні 1924 р. А в лютому 1925 р. створено і видавничу комісію при кооперативі «Основа». Однак нам не вдалося розшукати видавничу продукцію під маркою видавництва «Основа» того періоду. Кооператив і Українське технічне товариство утримували «таємну політехніку» у найважчі роки її існування. Масові репресії, неможливість нормально проводити заняття, розкол студентства, припинення бойкоту польських вищих шкіл — усе це призвело до того, що 1925/1926 навчальний рік виявився останнім в Українській політехніці.

Тільки в лютому 1927 р. студентське товариство «Основа» Львівської політехніки було легалізоване. За статутом товариство провадило видавничу діяльність, а саме — «видавництво підручників, наукової літератури, аполітичних часописів і мистецьких репродукцій». З архівних джерел довідуємося, що «Основа» з лютого 1927 р. почала видавати часопис «Студентський вісник» [16].

Давні традиції співпраці, зокрема і на видавничому ґрунті, єднають товариство «Основа» та Українське технічне товариство (УТТ). Власне з діяльністю «Основи» як координатора об'єднання українських інженерів і пов'язане створення 1913 р. УТТ. Тоді, під час святкування 15-річчя «Основи», відбулися перші загальні збори УТТ.

Ще через десять років, на урочистостях з нагоди відзначення 25-річного ювілею товариства «Основа» та в кулуарах II Загального з'їзду українських інженерів, який відбувся того ж року, ініційовано видавання першого українського технічного журналу. У червні 1923 р. з'явилося перше число гектографічного часопису «Вісти Українського технічного товариства у Львові» обсягом 32 сторінки.

Реалізувати поліграфічне відтворення журналу стало можливим лише у 1925 р. Перше число вже друкованого видання «Технічні вісти» вийшло у січні. Редакцію очолив Я. Стефанович (у минулому — голова товариства «Основа»). Маючи досвід видавничої роботи зі студентських років у часописі «Молода Україна», він протягом п'яти років керував випуском першого україномовного технічного журналу, а також сам був активним дописувачем у виданні. Авторське коло перших чисел журналу представлене викладачами Української політехніки.

Друкований орган УТТ «Технічні вісти» упродовж наступних 15 років надавав свої шпальти для висвітлювання діяльності студентського об'єднання Львівської політехніки «Основа».

Серед різних публікацій майже в кожному числі містяться повідомлення про діяльність товариства. Наприклад, у 5-му числі за 1931 р. опубліковано звіт студентської організації, в якому порушувалося питання про доцільність друкувати інформацію для вступників до Політехніки з метою заохочення до навчання. В одній із публікацій мова йшла про відсутність українців на студіях. Основними причинами називалися велика оплата за навчання, безробіття серед інженерів (у Галичині на одне місце претендувало 200 інженерів), натомість на «великі» будови України чи Уралу запрошували інженерів з Австрії чи Німеччини [17].

На початку 30-х рр. XX ст. товариство «Основа» стає центром громадського життя українських студентів Львівської політехніки. Пожвавлення роботи різноманітних гуртків та клубів з одночасним посиленням політичного тиску польської влади змушувало товариство вести подвійну діяльність: легальну, спрямовану на відстоювання інтересів українських студентів перед адміністрацією Політехніки, і таємну, яка віддзеркалювала політичну активність його членів.

Активісти «Основи» були авторами публікацій у львівській молодіжній періодиці, висловлюючи свою позицію щодо певних громадських рухів. Так, у 30-х рр. йшло жваве обговорення пропагування і залучення найбільшої кількості молоді до занять спортом як способу «відродження фізичних і духовних сил нації». Цій темі присвячено декілька статей на сторінках часопису «Студентський шлях» — Я. Гладкого «Спорт і ми» (1931. — Ч. 5—6) і Я. Рака «Роль студента у спорті» (1932. — Ч. 5—6).

1931 р., продовжуючи традиції товариства, пов'язані з пропагуванням серед української молоді технічної освіти, ініціативна група студентської культурно-освітньої комісії видала довідник «Інформація для вступників».

У той же час товариство «Просвіта» розгортає популяризацію знань з методики видавничої діяльності. В часописі «Життя і знання» друкується серія статей С. Магальяса (директор канцелярії товариства «Просвіта» у Львові). Особливу увагу в них було приділено значенню друкованого слова в освітньо-виховній праці. Ці публікації стали справжньою школою для видавців-аматорів [18]. Безумовно, отримані знання були втілені у кваліфікованій підготовці видань редакційними колегами саме студентських газет.

Незважаючи на постійні утиски польської влади, у середині 30-х рр. в товаристві «Основа» розгорнула діяльність культурно-освітня комісія [19]. Серед інших були створені «референтури» — стінного часопису та видавничого. Вони ініціювали випуск друкованого органу комісії «Стінний часопис», який виготовлявся на друкарській машинці.

Видання об'єднало коло активних співробітників: у редакції працювали студенти Татомир і В. Сенчина, у «референтурі» — С. Жериш, Б. Пінковський, Д. Кузик, М. Ромаха, а також Татомир. Обов'язки відповідального редактора виконував С. Харин.

Перше число часопису вийшло 3 березня 1935 р. У програмі видання редакційна колегія зазначала: «Для нав'язування зв'язку, як рівно ж для зацікавлення і пробудження до праці студентів-техніків рішила Культурно-освітня комісія видавати свій стінний часопис. Хочемо кидати в нього нові думки, подавати різні проекти, інформувати нашу позанаучну працю, виказувати наші хиби й недомогання» [20].

Виховання і формування цілісної особистості — важливий акцент, який ставила у програмній статті редакційна рада на сторінках першого числа студентського періодичного видання: «Час студій на високих школах — це період в життю людини, в якому вона не повинна обмежуватися лише до здобуття фахового знання... До цього треба пізнати багато тайн життя, до цього треба вже в студентському віці цікавитися всякими проблемами, а що найважливіше треба брати активну участь у всіх ділянках скомплікованого життя, від суспільно-політичної починаючи, а на економічній кінчаючи» [21].

У той час товариство провадило палкі дискусії з приводу формування студентською молоддю суспільно-політичного світогляду. Шпальти пресового органу давали можливість членам товариства висловлювати свої міркування.

Виховання національно свідомих поглядів — одна з основних тем публікації голови культурно-освітньої комісії Д. Кузика [22]. У статті він закликав підтримувати плюралізм різних ідеологій: «І тому ... комісія просить з рефератами людей з різних світоглядових і станових таборів, тримає часописню, а в ній органи всіх українських політичних орієнтацій та в дискусії над рефератами дозволяє кожному висказати свою думку...». «Вироблення світогляду», суспільна активність — провідні теми виступів у пресовому органі.

У першому числі газети також подавалися результати соціологічних досліджень громадської активності членів українського студентського товариства «Основа» [23].

Протягом 1935 р. видавнича комісія випустила у світ п'ять номерів газети. Напружені суспільно-політичні події 30-х рр., убивство міністра Б. Перацького, тотальні репресії, судові процеси і т. п. викликали жваві дискусії у студентському середовищі. Ці події знаходили відгомін у випусках видання. На цьому закінчився 40-річний етап діяльності товариства українських студентів-політехніків «Основа».

1. *Животко А.* Історія української преси. — Мюнхен, 1989—90. — 334 с.; *Росул О.* «Юношество» — молодіжний журнал 20—30 рр. XX ст. // Актуальні проблеми журналістики: Зб. наук. пр. — Ужгород, 2001. — С. 357—360; *Слінчук В.* Молодіжна преса на теренах національної історії // Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків: Зб. наук. пр. — К., 2002. — С. 598—600.
2. *Вдовичин І. Я.* Студентська преса Галичини 20—30-х рр. XX ст. // Українська періодика: історія та сучасність: Тези доп. і повідомл. Всеукр. наук.-теорет. конф. (9—10 груд. 1993 р.). — Львів, 1993. — С. 61—64; *Остапенко Н.* Гумористичний журнал київського студентства 60-х рр. XIX ст. «Помиїниця» // Українська періодика: історія та сучасність: Доп. та повідомл. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф. 11—13 трав. 2000 р. — Львів, 2000. — С. 65—68; *Благий В. Б.* Преса москвофільського студентства Галичини початку XX ст. // Українська періодика: історія та сучасність: Доп. та повідомл. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. 27—28 листоп. 1998 р. — Львів, 1998. — С. 55—59;
3. *Недопитанський М.* Молодіжна преса як фактор соціалізації: тенденції, проблеми, тематика (1985—1990): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — К., 1994. — 19 с.
4. *Jarowiecki J.* Prasa dla dzieci i młodzieży oraz prasa młodzieżowa: Studia i materiał. — Kielce, 1982; *Pieczonka M.* Czasopisma młodzieży akademickiej w latach 1918—1939 // Prasa dziecięca i młodzieżowa: Studia i materiał. — S. 118—141; *Pilch A.* Prasa studentska w Polsce 1918—1939: Zarys historyczny. Bibliografia. — Kraków, 1990; Відозва до Товаришів-гімназистів абітурієнтів. — Львів, 1908. — 2 с.
5. *Ковалюк Р.* Національно-патріотичний рух студентської молоді Львівської політехніки (друга половина XIX — перша половина XX ст.). — Львів, 2003. — 200 с.
6. Відгуки. — 1913. — Ч. 1. — С. 1.
7. *Kotlobulatowa I.* Lwów na dawnej posztowce / Львів на давніх поштівках. — Kraków, 2002. — 491 s.
8. *Забочень М.* Видавнича діяльність Товариства «Основа» // Аудиторія. — 1996. — 18 жовт. — С. 14, 15.
9. *Шмагало Р.* Мистецька освіта в Україні середини XIX — середини XX ст.: структурування, методологія, художні позиції. — Львів: Українські технології, 2005. — С. 360.
10. Державний архів Львівської області (далі — ДАЛО). — Ф. 293, оп. 1, спр. 2. — Арк. 12—15; Спр. 18. — Арк. 19, 33, 42, 47.
11. Звіт з діяльності товариства «Український студентський союз» у Львові за час від 1 листопада 1911 до 30 жовтня 1912 р. — Львів, 1912. — С. 37.
12. Відозва до Товаришів-гімназистів абітурієнтів. — 2 с.
13. Член. Товариство українських студентів політехніки «Основа» у Львові // Шляхи. — 1914. — Ч. 12—13. — С. 202.
14. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. — Ф. 399, оп. 1, спр. 113. — Арк. 3.
15. Там само. — Ф. 399, оп. 1, спр. 58. — Арк. 3.
16. ДАЛО. — Ф. 27, оп. 3, спр. 1249. — Арк. 26.
17. Технічні вісти. — 1931. — Ч. 5. — С. 147.
18. *Магальяс С.* Стінний часопис // Життя і знання. — 1933. — Ч. 10. — С. 300.
19. Дещо з діяльності «Основи» // Студентський вісник. — 1935. — Ч. 1. — С. 45.
20. ДАЛО. — Ф. 293, оп. 1, спр. 60. — Арк. 20, 21.
21. Там само.
22. Там само. — Арк. 12, 13.
23. Там само. — Арк. 22.